

Katalin Ladik i Radmila Gikić Petrović

„MI SMO DA STVARAMO, A NE HVALIMO“

Katalin Ladik, pesnikinja, koja paralelno stvara i zvučne i vizuelne pesme. Takođe, bavi se eksperimentalnom muzikom, performansom, hepeningom, mejl-artom, stvara i izvodi i eksperimentalna scenska i radio-dramska dela. Rođena je 1942. godine u Novom Sadu i posle završene srednje ekonomske škole radila je kao bankovna službenica, potom u glumačkom ansamblu Radio Novog Sada, a od 1977. do 1992. postaje članica Novosadskog pozorišta – Ujvideki sinhaz. Odlazi u Budimpeštu 1992, gde se nastanjuje.

Objavila je zbirke poezije: *Balada o srebrnom biciklu* (1969), *Krenuše mali crveni buldožeri* (1971), *Priče o sedmoglavoj šivačkoj mašini* (1978), *Bludna metla* (1984), *Izgon* (1988), *Četvorodimenzionalni prozor* (1998), *Ikar u metrou* (1981), *Poesie erotice* (1983), *Erogen zoon* (1987), *Veridba* (1994), *Travnati kavez* (2004), *Unutrašnja poplava* (2011) i druge.

Proznu knjigu *Mogu li da živim na tvom licu* objavila je 2007, a u prevodu na srpski jezik 2022.

Napisala je nekoliko radio-drama, igrala u nekoliko filmova.
Prevođena na strane jezike. Dobitnica nekoliko nagrada.

Radmila Gikić Petrović: *Počeli ste da pišete 1962. godine i radite multimedijalne projekte, ali se to pročulo tek sedamdesetih godina, kada je bilo dostupno i na srpskom jeziku. Prva Vaša zbirka je Balada o srebrnom biciklu iz 1969. Da li se već za tu knjigu može reći da je multimedijalna?*

Katalin Ladik: Moja prva zbirka poezije je zaista bila multimedijalna. U njoj je bila pisana tzv. linearna poezija za čitanje, vizuelna i konkretna poezija, scenariji za performanse i bila je priložena uz knjigu i jedna mala gramofonska ploča fonične poezije u mom izvođenju.

R. G. P.: *U to vreme je bila prisutna i grupa Kod, s Vujicom Rešinom Tucićem, Brankom Andrićem Andrlom, Juditom Šalgo. Koliko ste sarađivali s njima?*

K. L.: To su bila vremena inspirativne i kreativne saradnje s Juditom Šalgo, Vujicom Rešinom Tucićem i Brankom Andrićem Andrlom. Judita je prevodila moje pesme s mađarskog na srpski jezik, dok sam s Vujicom i Andrlom, ali posebno s Vujicom, imala zajedničke poetske performanse uključujući i foničnu poeziju.

R. G. P.: *Knjiga Krenuše mali crveni buldožeri (1971) izazvala je pažnju kod čitalaca, ljubavno-erotskim tonom. Julijan Tamaš je isticao Vaš eros i jezik. Da li je to bilo razbijanje konvencija. Hrabrost?*

K. L.: Knjiga *Krenuše mali crveni buldožeri* takođe je objavljena na mađarskom jeziku i izazvala je pažnju ne samo zbog sadržaja već i zbog vizuelnog izgleda. Naime, knjiga je

bila štampana na raznobojnim papirima što znači da su neke pesme štampane na crvenoj hartiji, a druge na plavoj, zelenoj, braon ili žutoj. To je bila knjiga kao umetnički objekt.

R. G. P.: *Da li je za Vas „Pisanje poezije – radna terapija“?*

K. L.: Pisanje poezije za mene nije radna terapija... ali stvaranje poezije u obliku pisane poezije, performansa, vizuelne i fonične poezije jeste sastavni deo mog života. Proširenjem granica poezije učinila sam sopstveni život snošljivijim i time sam postepeno postala tolerantnija.

R. G. P.: *Davne 1975. godine na pesničkim susretima u Vrdniku govorili ste da same žene zadaju najteži udarac svojoj borbi za ravnopravnost i da patrijarhalno vaspitavaju decu. I o tome kako je ženskih likova u pozorištu malo (Praktična žena, novembar 1975).*

K. L.: Žene u sadašnje vreme slobodnije vaspitavaju decu, ali uprkos tome, kada ta ženska deca odrastu ponekad još uvek imaju slične probleme s ravnopravnošću u porodici i u društvu kao moja generacija šezdesetih i sedamdesetih godina. Što se tiče ženskih likova u pozorištu i na filmu, sve do skorašnjih vremena bilo je veoma malo uloga za glumice. Međutim, u poslednje vreme u novim pozorišnim komadima i na filmu ne možemo se požaliti na zapostavljanje ženskih likova. U svetu se takođe u velikom broju objavljuju knjige ženskih autora. Situacija se ipak polako menja nabolje.

R. G. P.: *Ko je „Mucava devojčica“? Kako je sebe videla u ogledalu?*

K. L.: Sve što sam pisala o toj devojčici i što je videla u ogledalu bilo je priviđenje koje se u mom životu ostvarilo.

R. G. P.: *Bili ste u Njujorku 1980. godine na pesničkom performansu. Ta godina, i taj boravak imao je veze i sa Titom.*

K. L.: Oh, 1980. godina bila je puna značajnih događaja u mom životu, i to u dobrom smislu. Tada se odigrala serija nastupa na međunarodnim festivalima poezije, u Francuskoj na primer u Centru „Žorž Pompidu“ u Parizu, u Avru i dr. i nakon toga odmah su me pozvali na međunarodne festivale poezije u Njujorku i Baltimoru. Upravo kada sam bila u Njujorku obavestili su me prijatelji, pesnici iz SAD, da je preminuo Tito. Bili su veoma zabrinuti zbog mene, rekli su da će uskoro biti rata u Jugoslaviji i da je bolje da ostanem tu, jer bih sa svojim performansima i foničnom poezijom bez problema mogla preživeti tamo. Ja sam im se zahvalila na predlogu i kategorično rekla da ne nameravam napustiti svoju domovinu Jugoslaviju. Oni su me začuđeno gledali jer su znali da sam u Jugoslaviji pripadnica nacionalne manjine, ali da sam manjina i zbog toga što pišem na mađarskom jeziku. Rekli su mi takođe da mi veoma zavide na mom osećanju prema Jugoslaviji i svojim korenima.

R. G. P.: *Podsetite nas na predstavu Bajer aspirin, koju je Oto Tolnai napisao za Vas, a premijera je bila 1982. godine. „Tada sam ja vrištala, svlačila se, umirala i vraćala se iz mrtvih – umesto njih.“*

K. L.: Starija generacija Novosađana možda se seća te predstave koju je režirao filmski reditelj Mikloš Jančo iz Budimpešte. Tu sam predstavu igrala svake srede u probnoj sali

zgrade Srpskog narodnog pozorišta. Publika je dolazila kao na ritual i gledala više puta, i ne samo ljudi s mađarskog jezičkog područja, nego i srpskog. Posle pauze od nekoliko meseci predstavu sam nastavila da igram u zgradi Tribine mladih u Katoličkoj porti, jer je u toj zgradi tada bilo i mađarsko pozorište Ujvideki sinház.

R. G. P.: *Šta je Vama značila Tribina mladih, sadašnji Kulturni centar Novog Sada? Tu ste, na primer, izveli performans Rupa koja vrišti 1979. i šta Vam je značio Slavko Matković?*

K. L.: Slavko Matković je sedamdesetih godina bio značajan za mnoge mlade stvaraoce koji su se bavili vizuelnom i konceptualnom umetnošću. On i Balint Sombati osnovali su grupu *Boš & Boš*. Ja sam od početka svoje karijere stvarala samostalno, ali pozvali su me da budem član te grupe. Bila sam član svega dve, tri godine. Tada se raspala grupa.

R. G. P.: *Spominjete novosadski bioskop „Zvezda“, a u pesmi „Autobiografija“, prisećate se mleka, batina, igre... Kako je proticalo Vaše detinjstvo?*

K. L.: Moje detinjstvo se nije razlikovalo od drugih. Igrali smo se na ulici. Bili smo uvek žedni i gladni, pili smo vode s bunara, česme na pumpanje po ulici, jela sam hleba s mašću i šećerom. Skupljali smo staro gvožđe i papir, pa su nam roditelji to prodavali i za dobijeni novac kupovali smo materijal za haljinu, koju je mama šila za mene. Nikad nisam dobila batine od roditelja.

R. G. P.: *Film Ujed anđela (1983), hrvatsko-erotska filmska drama, u kojoj ste igrali glavnu ulogu, reditelj je bio Lordan Zafranović. Kako je bilo igrati u filmu?*

K. L.: Pre tog velikog igranog filma već sam igrala u TV filmovima i serijama u Mađarskoj i Srbiji. Glumci dobro znaju da je neuporediva razlika u radu u pozorištu i na filmu. Ali mogu reći da je ličnost Lordana Zafranovića, njegov odnos i empatija prema meni bila nezaboravna inspiracija i potpora u stvaranju lika u filmu.

R. G. P.: *Doneli ste dobru odluku kad ste napustili muža i „muževljevu tiraniju“.*

K. L.: Da. Posle pet godina braka, razveli smo se.

R. G. P.: *Vaš nastup i sviranje na kosi 1970. bili su senzacija. Za razliku od Vlaste Delimar ili Marine Abramović, da li Vi potencirate glas kao instrument?*

K. L.: Za mene je važno bilo proširiti granice poezije. Zbog toga su moji performansi zapravo poetski performansi za razliku navedenih umetnica.

R. G. P.: *U knjizi Erogen zoon (1987), u pesmi „Nek mi se reč, hrana, zaštita ne dariva“ rekli ste da „mnogo toga ima da zahvalim Ezri Paundu“. Ili Vorholu?*

K. L.: Da, njima i mnogim drugim stvaraocima koji su me inspirisali svojim radovima, hrabrošću i svojim životom.

R. G. P.: *Govorili ste u „Kraljević žapcu“ o tome kako ste ga, „zlatnim koncem vezala i, pevušeci skaredne pesmice, u svoje mračne dubine umakala.“ Ili „Kao Arijel pred večeru / Grcala sam: ‘Dođi!’ / Potom smo se okupali / Do zore čekali da umremo jedno u drugom“. Da li je mala nit između erosa i tanatosa?*

K. L.: Eros i tanatos, motivi erotike, plodnosti i prolaznosti, smrti su takođe česti u mojoj poeziji. Ali ima i drugih motiva koji se provlače kroz čitavo moje stvaralaštvo i ne samo u poeziji, na primer svetlost, voda i svakodnevni predmeti.

R. G. P.: Često ste dodirnuli dno, finansijski, kao na primer 1991. godine?

K. L.: Ne samo te godine, već celog svog života. Živela sam od male glumačke plate, bila sam podstanar, razvedena žena sa detetom kao samohrana majka. Teškom mukom sam posle razvoda za nekoliko godina kupila stan u Lađarskoj ulici. Taj stan je bio zapravo veš kuhinja ili komora, mala zgrada od osamnaest kvadratnih metara koja je pripadala većoj stambenoj zgradi na uglu Ulice Save Vukovića 18. i Lađarske ulice. Ja sam tu prostoriju pretvorila u zgradicu za stanovanje. Tu sam živela do 1991. godine.

R. G. P.: Julijan Tamaš je o knjizi Erogen zoon zapisao: „Za čoveka ‘političku životinju’ zalagao se Aristotel, Marks je bio finiji: govorio je o čoveku kao društvenom biću, a marksisti posle njega najčešće su zaboravljali da je čovek i pojedinac, a ne samo društveno biće.“ Da li je Katalin Ladik bila u erogenoj zoni po Tamaševoj konstataciji?

K. L.: Treba pročitati Tamašev esej o mojoj knjizi poezije, pa posle toga zaključiti da li sam kao ličnost i fizičko biće ili je pak moje stvaralaštvo bilo u nečijoj erogenoj zoni.

R. G. P.: Da li ste koristili folklorne elemente (zagonetke, bajalice, legende, formule iz narodnih priča) ili jednu vrstu hinjene naivnosti, kao nevinosti sveta, mladosti čovečanstva. Da li je to i oslobađanje od straha?

K. L.: Koristila sam folklorne elemente ne samo u poeziji već i u performansima. Ti elementi su mi bili dramaturški stabilni oslonci za dostizanje kolektivne podsvesti. Narodno stvaralaštvo uvek se temelji na kolektivnom sećanju.

R. G. P.: Romanesknju životnu priču Mogu li da živim na tvom licu (Rekoncepcija, 2022) započeli ste „Hvarskim dnevnikom“, datumom od 11. marta 2002. na Hvaru. Kako ste se odlučili baš za Hvar?

K. L.: Meni je za pisanje romana i poezije idealno mesto jedno ostrvo obgrljeno morem i vetrovima, naročito u mesecima kad nema turista.

R. G. P.: Kako ste se odlučili baš za ovaj naslov knjige? Da li u Vama postoji više ličnosti?

K. L.: Mislim da u čoveku postoje najmanje dve ličnosti, zato sam izmislila taj naslov. U toj knjizi sam sebe raskomadala čak u tri ženska lika.

R. G. P.: Ko je glumica Agneš Šoproni? Zar je sin stvarno iskasapio majku, naručio njeno ubistvo, te je bila raskomadana i delovi njenog tela su bačeni psima?

K. L.: Agneš Šoproni je bila veoma lepa i talentovana glumica koju sam lično poznavala i ponekad zajedno nastupala na književnim večerima. Njena tragedija se zaista tako dogodila. Neke delove tela su njen sin i njegov prijatelj zakopali po nekim mestima, ali policija nikad nije mogla da pronađe sve delove tela. Ona zapravo nikad nije imala sahranu.

R. G. P.: *O raspadu Jugoslavije čuli ste 17. marta 2002. Kako ste doživeli njen raspad?*

K. L.: Za mene je to bio veoma tužan događaj.

R. G. P.: *Hvar–Budimpešta–Novi Sad. Koliko jedan čovek može da ima domovina?*

K. L.: U romanu *Mogu li da živim na tvom licu* i sama se o tome pitam: koliko domovina može imati jedan čovek? I pitam se da li čovek sa više domovina živi zapravo između žičanih ograda dveju država na „ničijoj zemlji“?

R. G. P.: *Šta Vam znače putovanja, naročito ona na relaciji Budimpešta – Novi Sad– Hvar, a i druga?*

K. L.: Putovanje je za mene sinonim slobode. Biti u pokretu, ali ostati i oslanjati se na zemlju znači biti u harmoniji s nebom i sa zemljom odakle potičemo i gde puštamo korene, odakle se napajamo fizički i intelektualno. Ja svojim korenima smatram ovo geografsko i kulturno područje gde sam rođena i gde još i danas živim, a to je balkansko, mediteransko i srednjoevropsko područje.

R. G. P.: *Silvia Dražić konstatuje da „...ovde imamo obrnuti postupak, u kojem zapravo nije život taj koji gradi autobiografiju, nego je taj autobiografski projekat povratio, osmislio život... sama njena umetnost, ta istorija njenih performansa: poezija, stihova, sve što se u tom međuprostoru, između realističnog zaključivanja i prosedea nalazi“. Gde ste se osećali najsigurnije, gde ste mogli najpotpunije da se iskažete?*

K. L.: Pošto ne umem ni u jednoj umetničkoj formi u potpunosti da se izrazim, zbog toga pokušavam u raznim oblicima stvaralaštva da oblikujem svoje poetske sadržaje i poruke. Ti oblici su pisana tj. linearna poezija, vizuelna i fonična poezija, performans, likovno stvaralaštvo i dr.

R. G. P.: *U navedenoj knjizi je i indijska misao Oum mane padme houm. Da li vam je bliska indijska kultura?*

K. L.: Sedamdesetih godina indijska kultura bila je veoma bliska ne samo meni nego i mnogim mojim vršnjacima čak i mlađima od mene. To je bio uticaj hipi kulture. Za mene su isto toliko inspirativne bile kulture i filozofije Tibeta, Japana i Kine. Te kulture i filozofije su proširile moju svest, moj pogled i doživljaj sveta u kom živim.

R. G. P.: *Knjiga je prvo objavljena na mađarskom 2007, sa preko osamdeset fotografija koje ste sami odabrali. Da li postoje razlike između mađarskog i srpskog izdanja?*

K. L.: Knjiga *Mogu li da živim na tvom licu* u mađarskom izdanju u naslovu je imala znak pitanja. Osim toga, zahvaljujući virtuoznom i savesnom prevodiocu Arpadu Vicku, knjiga je obogaćena veoma značajnim beleškama bez kojih srpski čitalac ne bi u potpunosti shvatio moj tekst, a naročito oni mlađi čitaoci na teritoriji bivše Jugoslavije. Zahvaljujući izvanrednom prevodu i objašnjenjima Arpada Vicka, knjiga je odlično prihvaćena na prostorima bivše Jugoslavije.

R. G. P.: *Šta nam možete reći o kišobranima?*

K. L.: Oh, kišobrani, suncobrani... Početkom osamdesetih godina u pozorištu Novosadsko pozorište – Ujvideki sinhaz igrala sam ulogu Maše u predstavi *Tri sestre* Antona Čehova. Tamo sam imala crni čipkani suncobran. Nekoliko meseci posle te premijere igrala sam monodramu Ota Tolajija *Bajer aspirin* i tamo sam imala beli suncobran. Tu predstavu je režirao Mikloš Jančo, filmski reditelj iz Mađarske. Ta performans predstava sa belim kišobranom postala je moj zaštitnik znak. Kad sam prestala da igram monodramu u pozorištu, nastavila sam da i dalje koristim beli kišobran u svojim samostalnim performansima.

R. G. P.: *Tek u pedeset devetoj godini ste dobili prvu nagradu. Zar je moguće da ih imate tek nekoliko, šta o nagradama možete reći?*

K. L.: Tačno je da sam skoro napunila šezdesetu godinu života kad sam dobila prvu nagradu za književnost u Mađarskoj. Ali glumačke nagrade za ulogu Maše u predstavi *Tri sestre* i za glavnu žensku ulogu u predstavi *Zamak* u Narodnom pozorištu u Subotici dobila sam još osamdesetih godina, kada sam već napunila četrdeset i nešto godina života.

R. G. P.: *Petnaestog septembra 2004. godine u „Hvarskom dnevniku“ u knjizi Mogu li da živim na tvom licu zapisali ste zanimljive detalje o tome kako ste sakupljali svoju kosu, i odložili je u sedamdeset folija. Otkud ta ideja?*

K. L.: Tih godina mi je kosa počela veoma da opada. Kada sam to pisala bila je jesen i povezala sam to opadanje kose s prolaznošću i magijom. U narodnoj magiji kosa ima moć da deluje u nekim ritualima. Tako sam svoje smrtno biće pomoću kose ovekovečila i umnožila poput semenja rasutog u plodno tlo umetnosti... da, to je bila groteskna šala.

R. G. P.: *Vladislava Gordić Petković smatra da Vi vešto izbegavate autobiografsku natuknicu. „Naglasak je na fikcionalnom, na ukrštanju različitih narativa i tekstualnih strategija, rekonstruisanju vlastite geneze kroz istraživanje specifične ženske rutine, tela i seksualnosti.“ Da li je to bunt protiv patrijarhata kao nepromenljivog društvenog statusa koji ostaje u raljama malograđanstva – društvene svakodnevice? A o knjizi Mogu li da živim na tvom licu piše da je „romaneskna životna priča“ u kojoj dominiraju tri lika, inkarnacije (urednica, umetnica i staklo-začica) koje nisu odraz iste ideje, već sebe i druge iskušavaju i osporavaju. Kako ste se odlučili baš za te likove, te tri osobe?*

K. L.: Vladislava Gordić je odlično primetila da ja pokušavam čak vešto izbegavam autobiografsku natuknicu. No uprkos tome u ovom romanu grotesko umnožavajući sebe u tri različita ženska lika ipak otkrivam sebe prilažući istinske dokumente i tekstove iz sopstvenog života, ali koje istovremeno i demantujem sa izmišljenim i apsurdnim događanjima tih ženskih likova koje sam stvorila nalik na sebe.

R. G. P.: *Pri kraju knjige objavili ste pesmu „Muzika za žičane instrumente Tesla“. Theremin je jedini muzički instrument koji funkcioniše na principu elektromagnetne energije“ Možete nam pojasniti?*

K. L.: Theremin je elektronski muzički instrument na kojem izvođač svira bez fizičkog kontakta. Ime je dobio po svom ruskom pronalazaču, Leonu Termenu, koji je patentirao uređaj 1928. godine. Kontrolni deo instrumenta se obično sastoji od dve metalne antene

od kojih jedna oseća relativni položaj ruku svirača i kontroliše oscilator za frekvenciju, a drugom antenom svirač kontroliše amplitudu jačine zvuka. Električni signali iz muzičkog instrumenta teremin se pojačavaju i šalju na zvučnik. Ove podatke sam koristila delimično iz Vikipedije

R. G. P.: *Koliko Vam vama bliska Alisa Luisa Kerola? Vi imate svoju Alisu u zemlji kodova?*

K. L.: Stvaralaštvo Luisa Kerola sam prilično kasno upoznala, tek sredinom svojih četrdesetih godina. Tada sam primetila da su priče o Alisi zapravo leksikon alhemije i tajnih znanja lože kome je i sam pripadao poput najznačajnijih naučnika i ličnosti tog vremena. U pričama o Alisi ima mnogo tajnih simbola i rituala, a ima i zanimljivih futurističkih opisa i ideja. Na primer, zanimljiv je detalj u vozu kondukter koji ima odelo načinjeno od papira dnevnih novina.

R. G. P.: *Karijeru ste započeli u Novom Sadu, pre desetak godina ste imali nastup, kao i sada, 2022. Ove godine Vam je objavljena i knjiga Poems na engleskom, takođe u Novom Sadu. Koliko ste još u dosluhu s ovim gradom?*

K. L.: Moje stvaralaštvo počinje u Novom Sadu, ali bez obzira na trenutnu udaljenost od oko trista kilometara, duh Novog Sada, gde sam provela pedeset godina svog života, prisutan je i dalje u mom životu i stvaralaštvu. Ne crpim inspiraciju samo iz uspomena, već i iz čestih poseta i boravka u svom rodnom gradu.

R. G. P.: *Vi kažete: „Koliko god da je za mene pisanje mučna rabota, ipak imam osećaj da se kroz njega pročišćavam. Imam utisak da u tom razotkrivanju sva izgorim, ali da u onom deliću koji je od mene ostao mogu čistije da živim.“ Šta sada radi Katalin?*

K. L.: Joj, šta radim? Pošto se približava kraj 2022. godine i kad bih napravila popis šta sam ove godine uradila, ili šta upravo završavam, lista bi bila prilično dugačka. Evo nekoliko podataka: upravo mi je objavljena knjiga izabranih pesama na mađarskom jeziku *Jedro vremena* (*Idővitorla*; izdavač „Forum“, Novi Sad), *Pesme surogat majke* (*Bérmány versek*; „Tipp-Cult“, Budimpešta), a izlazi mi i zbirka pesama na srpskom jeziku *Sećanje vode* (*A víz emlékezete*; Kulturni centar „Miloš Crnjanski“, Novi Sad) u čudesnom, maestralnom prevodu Draginje Ramadanski, zatim izabrane pesme 1962–82 na hrvatskom u izvanrednom prevodu Lee Kovač *Raspjevane žeravice* (DAF, Zagreb). Radila sam na tim prevodima koliko do juče, saradivala s prevodiocima. Sad se uveliko spremam za svoju veliku retrospektivnu izložbu u Minhenu čije otvaranje će biti u martu 2023. godine u Muzeju Haus der Kunst.